

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ԵՒ

ԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԱԵՐ

Դ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 20.

1846

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 15.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բ. Համայնավարժ դպրոցին հաճ հարասիք :

Արևելքի դպրոցին մէջ կահ կա-
րասին կրնայ պատրաստուիլ՝ դպրոցը
շինողին խոհեմութեանը կամ վար-
պետին փորձառութեանը համեմատ.
բայց գիտնալիքն ան է որ աս կարասի-
ները մէյմը դիւրութիւն տան դպրո-
ցական ոճին աղէկ պահուելուն, եր-
կորդ աժան ըլլան, և երրորդ այն-
պէս շինուին որ վարպետը քիչ աշխա-
տանքով շատ տղաք կարենայ կառա-
վարել, մանաւանդ համայնավարժ
ոճին մէջ : Ուստի մենք հոս տեղն 'ի
տեղը դնենք Եւրոպացւոց ինչուան
հիմա փորձած ու լաւ սեպած կերպե-
րը նաև աս կողմանէ, աւելին կամ
պակասը վարպետներուն խոհեմու-
թեանը ձգելով :

Համայնավարժ դպրոցի մը համար
երկայնաձև քառակուսի ձևը աւելի
յարմար է : (Ի)՝ որ պէտք ըլլայ ար-
դէն շինուած տեղ մը դպրոցի վերա-
ծել, պէտք է գրասեղանները դպրո-
ցին մեծութեանը յարմար շինել :

Շատ աւելի դիւրին է կարգ կա-
նոն պահել դպրոցին մէջ՝ երբոր վար-
պետը մէկ նայուածքով մը բոլոր աշ-
կերտները կը տեսնէ, ու աշկերտնե-
րը կրնան վարպետին երեսը նայիլ :
Վրեժէ անկարելի կ'ըլլայ կարգ կա-
նոն ու հանգարտութիւն պահել դը-
պրոցին մէջ, երբոր գրասեղանները
դիմացէ դիմաց շարուած ըլլան, ու
տղաք երես երեսի նստին :

Տղոց գրասեղանները դիւրաւ կըր-
նան ետեւէ ետեւ շարուիլ՝ երբոր դըպ-
րոցը երկայն քառակուսի ձևով շի-
նուած է . անոր համար աս ձևը ու-
րիշ ձևերէն ալ աղէկ է :

Համայնավարժ դպրոց մը՝ ուր որ
յիսուն կամ վաթսուն տղաք պիտի
սորվին, գրեթէ 50 քառակուսի մեթր
ընդարձակութիւն պէտք է ունենայ .
այսինքն երկայնութիւնն ըլլայ գեթ
8 մեթր և 90 հարիւրամեթր, իսկ
լայնութիւնը 5 մեթր :

Դպրոցին ԳԵՂԷ : — (Ի)՝ որ դպրոցը

գեղի մէջ ըլլայ, պէտք է բարձր դիրք ու պարտեզ ունենայ. հեռու ըլլայ ճահիճներէ, անշարժ ջրերէ ու անտառներէ. վասն զի ասոնց հոտը տղոց առողջութեանը փնասակար է: Իսկ քաղքի մէջ անանկ տեղ մը ընտրելու է որ անցուդարձ շատ չըլլայ, ու շէնքին ճակատը դէպ'ի արեւելեան կողմը լինայ. վասն զի աս դիրքը ամենէն առողջ դիրքն է. հիւսիսայինը փնասակար է, հարաւայինը ամառուան սաստիկ տաքութեանը համար՝ անյարմար:

Լէւել աղէկ է որ դպրոցը մէկ յարկ ըլլայ քան թէ տան մը վերին յարկերը, բայց որչափ կարելի է՝ պէտք է զգուշանալ որ խոնաւ ալ չըլլայ: Իսկ որ վարի յարկը խոնաւ է, պէտք է յատակին հողը բարձրացնել՝ թէ որ կարելի ըլլայ, կամ թէ տախտակամած ընել գետինը՝ 6 տասնամեթր կամ մէկ երկու ոտք գետնէն բարձր գերաններով:

Ձեռնան ու պարտեզանները: — Լաւ է որ դպրոցին ձեղունը բարձր ըլլայ, որպէս զի հարկ չըլլայ ստէպ ստէպ օդը փոխելու համար պատուհանները բանալու:

Պատուհանները այնչափ պէտք է բարձր ըլլան, որ տղաքը փողոցին մէջէն անցուորները չտեսնեն: Իսկ որ պատուհանները ցած ըլլան, պէտք է պատուհանին վարի ապակիներուն տեղը տախտակ դնել կամ սև թղթով գոցել: Տեղւոյն օդը փոփոխելու համար՝ լաւ կ'ըլլայ պատուհաններուն վրայ օդափոխ գործիքը հաստատել:

Պատերը: — Դպրոցին պատերը պէտք է աղէկ ճերմկուցած ըլլան կրով, կամ աւելի աղէկ՝ կաթի ներկով:

1 Աս ներկը շինելու համար

Առ 2 լիար սերուցը հանած կաթ.

190 կրամ նոր մարած կիր.

120 կրամ ընկուզի կամ կտաւատի եղ.

2 քիլոկրամ ու կէս սպիտակադեղ:

Կիրը ջրի մէջ խոթելով մարեւէն ետքը, պէտք է դուրս հանել ու բաց տեղ թողուլ որ ցամքի. ետքը փոշի դարձնելու ու գնելու է խեցիէ ամանի

Պատերը պարապ ձգելու տեղը կրնայ մէկը վրան խոշոր տառերով պիւթադորեան աղիւսակը գրել, նմանապէս աշխարհացուցի այլեայլ մասերը, և ուրիշ ուսումնական բաներ, իմաստուն խօսքեր, և այլն:

Պատեր: — Լաւ է որ ամէն դպրոց ունենայ նաև վրան ծածկած գաւիթ մը. աս գաւիթը կամ բակը հարկաւոր է, որպէս զի տղաքը դասատունը մտնելէն առաջ հոն ժողովուին: Լմէն առաւօտ դասէն առաջ վարպետը հոն կը քննէ թէ մաքուր է տղոց ձեռքը, երեսը ու հագուստը. ուշ եկած տղոցը վրայ ալ նոյն քննութիւնները հոն կ'ընէ: Լռաւօտը երբոր տղաքը կուգան՝ պէտք է բարև տան վարպետին ու դիմացը կենան, ինքն ալ քննէ զիրենք:

Շատ տեղ համայնավարժ դպրոցները վրան ծածկած գաւիթ չունին. ասոնց մէջ հարկաւ պէտք է տղաքը

մը մէջ. վերջը կաթին կէսը վրան լեցնելու է, որպէս զի մէկ եփ մը ելլէ, ու կամաց կամաց եղջ կաթեցնելու և փայտով մը խառնելու է. անկէ ետքը լեցնելու է վրան մնացած կաթը, ու ճերմակ ներկը անով հարելու է: Թէ որ ուզես աս ներկը գունաւորել, պէտք է հետը խառնես ածուխ, կամ դեղին ներկի հող:

Այսչափ ներկը, որ կէս ֆրանք հազիւ կ'արժէ, 22 քառակուսի մեթր տեղը մէկ ձեռք մը ներկելու կը բաւէ:

Պանիրէ ներկն ալ շատ աղէկ է, ու ասանկ կը շինուի.

Առ 127 տրամ պանիր՝ ջուրը լաւ քամուած.

12 տրամ մարած կիր.

2 տրամ աղէկ տրորած ածուխ.

128 տրամ ջուր:

Ասոնցմէ զատ առ անորոշ չափով մը ցմարած կիր, ու որչափ կարելի է քիչ ջրի մէջ մարէ. ասով գիւրաւ փոշի կը դառնայ. ետքը մաղէ, ու վրայէն 12 տրամ առ: Վերի ըսած չափովս պանիրը առնելէն ետքը՝ պէտք է մանրել ու կիրը հետը խառնել. ետքը պէտք է շարժել աս խառնուրդը, որ սոսնձի մը պէս բան մը կ'ըլլայ: Անգին սպիտակադեղ փոշի դարձուր, մէջը ջուրն ու ածուխը խառնէ ու աղէկ մը հարէ: Աս խառնուրդը կրնաս մաղէ ալ անցնել, որպէս զի բոլոր հեղուկը մէկ զանգուած մը դառնայ: Վերջը պանիրը կրին՝ ճերմակ ներկին ու ածուխին հետ խառնէ զգուշութեամբ ու ջրով հարէ, ներկը կը շինուի:

Աս տեսակ ներկին օգուտներն են որ մէյնը քիչ ծախք կ'երթայ, երկրորդ՝ հոտ չունենար, երրորդ՝ օդի փոփոխութիւններէն չապականիր:

կարգաւ պատին քովը շարուն . իսկ թէ որ դպրոցին առջևը բակ մը ըլլայ , հոն տեղը պէտք է ընէ վարպետը իր քննութիւնները՝ թէ որ օդը աղէկ ըլլայ :

Վարեաց տեղ : — Վարեաց տեղը հեռու կեկ պէտք է շինել տղոց նստելու տեղէն . պէտք է մաքուր պահել , ու միշտ արթուն կենալ որ տղաք շատը մէկտեղ չերթան հոն :

Բաւան : — Տղոց նստելու տեղէն դուրս պէտք է աւազան մը ըլլայ , ու տղաք անկէ ջուր խմեն . թէ որ դպրոցը գաւիթ մը կամ բակ չունենայ , ու հարկ ըլլայ աւազանը դպրոցին մէջ շինել , հարկաւ պէտք է տակը կոնք մը դնել՝ որպէս զի ջուրը դուրս չթափի ու չսրբակի :

Ղաւաթան օդը մաքուր պահել : — Ղարդս իր կեցած տեղւոյն օդը շարունակ կը փոփոխէ արտաշնչութեամբն ու շնչառութեամբը : Շնչառութեամբ ածխային թթու դուրս կուտայ , իսկ արտաշնչութեամբը մարմնոյն վրայէն շոգի կ'ելլէ՝ կենդանական նիւթերով խառն : Երբոր նեղ տեղ մը շատ հոգի նստած են , ու ան տեղի օդը չկարենայ փոխուիլ , օդը կամաց կամաց կ'ապականի , ու շնչառութեան փնասակար կ'ըլլայ , և քիչ կամ շատ ատենէն ետքը շնչարգելութիւն ալ կը պատճառէ , ինչպէս ան օդը՝ որուն մէջ ածուխ վառած ըլլայ :

Նիւթիւ փորձերով յայտնի իմացուած է թէ որպէս զի սրահի մը օդը առողջարար ըլլայ , պէտք է գոնէ մէկ ժամը մէյմը օդը փոխել : Եկէք է որ շատ անգամ դեռ ժամ մը չեղած՝ տղոց նստած բնակարանը անտանելի կերպով կը սկսի հոտիլ : Տղոց ու վարպետներուն առողջութիւնը հարկաւ կ'այլայլի այնպիսի բնակութեան մը մէջ , ուր որ օդը ամէն օր մէկ անգամ միայն փոխուելով՝ ապականած ըլլայ շնչառութեամբն ու տղոց աղտոտութեամբը , և լեցուած ըլլայ ածխային թթուով : Ուստի շատ հարկաւոր է տղոց նստած բնակարանին օդը ստէպ

ստէպ փոխել :

Տղոց գրասեղանները : — Տղոց գրասեղանը եւրոպական դպրոցներու մէջ սովորաբար իրենց նստարանին հետ միացած կ'ըլլայ : Որպէս զի տղայ մը կարենայ հանգիստ նստիլ , պէտք է որ գէթ կէս մետր լայն ըլլայ տեղը , թէպէտ մանր տղաքն անկէ նեղ տեղի մէջ ալ կրնան նստիլ : Վրասեղանին լայնութիւնը պիտի ըլլայ մէկ ոտնաչափէն քիչ մը աւելի , ու դէպի տղոց երեսը դարձար պիտի ըլլայ 2³/₄ հազարամետրի չափ . բարձրութիւնը 74 հարիւրամետր ըլլայ՝ բաւական է : Նստարանը գրատախտակին ուղղահայեաց գծէն 40 հարիւրամետր հեռու կ'ըլլայ , լայնութիւնը 20 հարիւրամետր , բարձրութիւնը 43 . երկայնութիւնը նոյն է գրատախտակին երկայնութեանը հետ : Եկէք գրասեղանը մէկալէն գոնէ 27 հարիւրամետր հեռու պիտի ըլլայ : Վրասեղանները երբեմն դպրոցին յատակին վրայ հաստատուած կ'ըլլան , բայց աղէկ չէ . վասն զի ան ատենը մաքրելը դիւրին չըլլար :

Վրատախտակին վրայ ծակ մը կ'ըլլայ շինած՝ մէջը ապակիէ կամ կապարէ կաղամար դնելու համար . մէկ կաղամարը երկու տղու կը բաւէ : Վրատախտակին երկու ծայրերը մէյմէկ փայտէ կամ երկրէ զարդեր կը դրուին՝ 40 հարիւրամետր բարձրութեամբ , ասոնց վրայ հորիզոնական դիրքով կը ձգուի երկրէ թել մը կամ բարակ լար մը . և աս թելը անոր համար է որ գրի օրինակները ուրիշ հաստ թղթի մը վրայ կ'պցուցած՝ ան թելին վրայէն երկձիւ փայտով մը կը կախուի : Վրատախտակին վերի ծայրը լաւ կ'ըլլայ քիչ մը խորութեամբ երկայն բարակ խորշ մը ընել՝ մէջը մատիտներն ու գրիչները դնելու համար . իսկ վարի ծայրը բարակ տախտակ մը կրնայ գամուիլ որ վրան դրուած տետրակներն ու գրքերը վար չիյնան :

Ետենով սովորութիւն եղած էր

Լուրդպացուց դպրոցներն որ գրատախտակի մը վրայ աւագ ցանած կ'ըլլար, ու տղաքը անոր վրայ գիր կը գրէին. բայց հիմա վերջացած է աս սովորութիւնս. վասն զի տղաք աւագը կը թափթըփեն, երբեմն ալ իրարու աչքին կը նետեն. անկէ զատ՝ աւագին վրայ գրերը որոշ ալ չեն տեսնուիր. ուստի հիմա քարէ պնակիտներ կը գործածեն: Եւ քարէ պնակիտները շատ տեղ բուն գրատախտակին վրայ հաստատուած են երկերկու պտուտակով. տղոց վզէն ալ պզտիկ ջնջան մը կախուած է, անով կը սրբեն պնակիտները, երբեմն երբեմն ալ թաց լաթով մը ու բարակ աւագով կը մաքրեն:

Սարկիսի աւուր: — Եւ մէն աշկերտներուն երեսը դէպ'ի վարպետին դարձած պիտի ըլլայ. անոր նստարանն ալ բարձր պիտի ըլլայ որ կարենայ լաւ դիտել տղաքը, ու ամէնքն ալ աչքին առջեւ ունենալ: Սարկիսի նստած տեղին վրայ պէտք է խաչելութի մը ու դպրոցի բարերարին պատկերը դնել. վասն զի անով տղաքը դիւրաւ բարեպաշտութե մէջ կը դաստիարակուին, դպրոցի բարերարին պատկերով ալ մտքերնին կ'իյնայ անոր ունեցած պարտքերնին ու երախտագիտութիւնին:

Սարգիսի: — Սարկիսի մօտ մեծ սէ տախտակ մը պիտի ըլլայ՝ մէկ մեթր ու կէսէն ինչուան երկու մեթր լայնութե, ու մէկ մեթրէն ինչուան մէկ ու կէս մեթր բարձրութեամբ, ու տախտակին մէկ կողմը պէտք է կարմիր ներկով այլեւայլ գծեր քաշել՝ տողաշարի ձևով: Եւ տախտակը փայտէ բարձրկէկ եռոտանի մը վրայ կը դրուի: Սարկիսի կը գրէ ու գրել կուտայ աս տախտակին վրայ կաւիճով՝ թուաբանութեան, ուղղագրութեան, ուրուագրութեան, երկրաչափութեան կը թուի ընելու տեսն:

Սեփ ժամացոյց: — Ըստ հարկաւոր է դպրոցի մէջ պատի ժամացոյց մը՝ ատենը որոշ իմանալու համար: Իսկ որ անանկը չըլլայ նէ, գէթ վարպետը

ծոցի ժամացոյց մը պէտք է ունենայ:

Սարգիս: — Պէտք է դպրոցին մէջ մէկ երկու դարան ըլլայ որ տղոց տետրակները, գրիչները, գրքերը, և այլն, անոր մէջ պահուին:

Սարգիս: — Դպրոցը տաքցընելու համար շատ հարկաւոր է երկրթի վառարան մը: Սարկիսի պէտք է ուշ դնէ որ տղոցը դալէն ժամ մը առաջ վառուի կրակը, չէ նէ անօգուտ կ'ըլլայ. վասն զի տղաքը շուտ մը իրենց շնչառութեամբն ու արտաշնչութեամբը կը տաքցընեն բնական: Պէտք է ամանով մըն ալ ջուր դնել վառարանին վրայ, որպէս զի ան ջուրը ցնդելով՝ բնակարանին չորութիւնը բարեխառնէ:

Սարկիսի նստած տեղին մօտիկ ալ պէտք է ջերմաչափ մը կախել, ու երբոր տաքութիւնը 115-120 աստիճանէն վեր բարձրանայ, պէտք է պատուհան բանալ տալ:

Սարգիսի որ մեր արեւելեան դպրոցներուն մէջ հարկ կը սեպուի կրակարան՝ բանեցընել, վարպետը սաստիկ արթուն պիտի ըլլայ որ կրակը ածուխէ չըլլայ, հասարակ հասարակ փայտի կրակ, կամ թէ որն ալ ըլլայ նէ՝ աղէկ մը հասուննայ բաց տեղ, ու ետքը ներս բերուի. չէ նէ շատ փնամերու պատճառ կ'ըլլայ տղոց:

Սարգիս: — Պէտք է դպրոցին մէջ գրանոց մը ըլլայ բանլիքի տակ, ու հոն դրուին տղոց ու վարպետին հարկաւոր եղած գրքերը. ինչպէս հին և նոր կտակարան, ազգային պատմութիւն, և ուրիշ ամէն տեսակ ուսումնական ու դաստիարակութեան օգտակար գրքեր:

Սարգիսի պատկերներ: — Պատժոյ համար եղած պիտակները կամ թղթիկները՝ կէս թղթափ թղթեր կ'ըլլան, վրանին խոշոր տառերով աս բառերէս մէկը գրուած, Ը ԱՏԱԽՈՍ, ՍԱԽՈՍ, ԶԱՐ, ԻՆՏԱԶԱՆԴ, ԶԱՄԱՆ, ԴՈՅԼ: Եւ պիտակները ըստ յանցանաց՝ երբ-

զով մը տղոց վզէն կը կախուին :

Պատուոյ պախապահ : — Վրան մօտ մէկ կողմը պէտք է կախել պատուոյ տախտակ մը , մէկալ կողմը սև տախտակ մը . առաջինին վրայ կը գրուին ան աշկերտներուն անունները որ ուսման մէջ յառաջագիմութեամբ ու բարի վարքով երևելի կ'ըլլան : Եւ տախտակը կրնայ զարդարուն ըլլալ , ու երբոր օտարական մը գայ՝ առջևը կրնան կարդացուիլ քաջերուն անունները : Իսկ սև տախտակին վրայ խոշոր տառերով կը գրէ վարպետը անոնց անունները՝ որոնց վրայ գոհ է՝ իրենց ծուլութեանը պատճառաւ կամ թէ գէշ վարքերնուն համար :

Յորդակ : — Վրան քով պէտք է կախել պզտի տախտակ մը , մէկ կողմը սև՝ մէկալը ճերմակ , կամ մէկ կողմը ԱՅՈ , մէկալը ՈՉ գրուած . երբոր աշկերտ մը հարկաւորութեան տեղէն կուգայ , ճերմակ կողմը կը դարձնէ , երբոր երթայ՝ սև կողմը :

Հ . Մ . Ս

ԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Պետրոս Լիբայ Լոստոֆեան :

Ի բազմարկածեան բաղդ ազգիս մերոյ նկատեալակն հայրենասէր չգիտեմ եթէ և հանդերձելոց բարեացն և յաջողութեանց յուսով քաջալերիցի՝ այնչափ՝ որչափ անցելոցն յիշատակաւ վտանգից՝ ի սուգ և ի տրտմութիւն պաշարի . և այնչափ ևս դառնագոյն ընծայի աղետիցն յիշատակ , որչափ անօտարագոյնք իցեն փառաւո-

րութեանցն միխթարութիւնք , և վաղանցուկք : Յայս ըմբռնեալ զգաւ ծումն ողբացին ազգասէրք երկամեայ ժամանակաւ յառաջ և զվախճան Պօղոս պէյի Լոստոֆեան ատենակալ իշխանին Լոգիպտոսի , որ այնչափ փառաւ յաճախէր ազգիս յաչս մերոցն և օտարաց . և ահա մինչև սրբեալ ի ծնօտիցն զայն արտասուս՝ յորդելով յորդեն զնոսին և ի յիշատակ տարաժամ մահուան հարազատին նորա պատուական Պետրոս ամիրայի Լոստոֆեան , որ իւրովք ընտիր ընտիր բարեմասնութեամբք քաջածանօթ էր ամենայն ազգիս , թէպէտ և ընդ օտար աստեղօք պանդխտեալ :

Եւնեալ ի ծովահայեացն Օմիւռնիա յամի տեառն 1778 , որդի մեծարոյ առն Յովսէփայ կեսարացւոյ , ընդ եղբօրն իւրում երիցու Պօղոս պէյի մարզեցաւ յառաջ քան զամենայն ի հրահանգս հայրենի բարբառոյս . ապա յօսմանեանն , ի յունականին , յիտալականին և ի գաղղիականին . և զգմիւռնական աչալըջութիւնն ընդ հայկական ուշիմ ճարտարութեան լծորդեալ , և զանազան լեզուացն հմտութեամբ ըստ ժամանակին պիտոյից քաջայարմար առ ամենայն կենցաղականս գտեալ , և մանաւանդ յուսումն վաճառականութեան , յորմտադիւրագոյնս ձգէր ի բնէ , քաջանայր և ի վարժս աշխարհագրական , թուաբանական և տնտեսական գիտութեց . և ի հնգետասան ամաց հասակին երթեալ յարէր ի մեծահաշակ ոմն վաճառական քաղաքին գաղղիացի յազգէ , առ որում զամս հինգ գործնական աշակերտութեամբ վարժէր ի հմտութիւնս հաշուեմատենից և նամակագրութեանց և ազգի ազգի վաճառուց շահաստան քաղաքին՝ որ ամբարանոցն է գոգցես ամենայն բերոց ասիական սահմանացն Տաճկաց և Պարսից :

Եւ այնորիկ քսանամեայ գոլով հասակաւ , և իոհական աշխուժիւք և ժրաջան և գովելի շահասիրութեամբ